

Er was een tijd dat een reiziger, als hij daartoe de wil bezat en slechts een paar geheimen kende, zijn boot de Zomerzee op kon sturen en niet in Glastonbury aankwam, maar op het Heilige Eiland van Avalon; want in die tijd begonnen de poorten tussen de werelden in de nevelen te verdwijnen, maar ze stonden nog wel open – naar gelang de reiziger dat wilde of dacht.

Marion Bradley / De nevelen van Avalon.

INLEIDING

Wanneer men spreekt van missie en missionarissen, gaan de eerste gedachten vaak uit naar gebieden in de derde wereld, waar het geloof verkondigd en ontwikkelingshulp geboden moeten worden. Ook in het oude Europa werden missies ondernomen, met name daar waar de katholieke kerk bijzonder van het protestantisme te kampen had. Ook in de verenigde hertogdommen Gulik en Berg bestond blijkbaar deze behoefte. Ten behoeve van de missionering in Gulik en Berg ontwikkelden de jezuïeten in een aantal plaatsen vaste steunpunten (staties). Vanuit het jezuïetenklooster in Keulen werden deze missies georganiseerd.

Op initiatief van de vertegenwoordigers van de Gulikse hertog, de ambtman, van de bestuursdistricten Born en Millen, kwamen vanuit Keulen in 1633 jezuïeten naar de burcht van Millen, waar de ambtman zijn zetel had.

Jacob Kritzraedt werd geboren in Gangelt, bij de Heinsberger poort. Niet ver van een dichtbij de burcht gelegen toren. In 1614 ging hij naar het jezuïetencollege te Roermond om daar één jaar poëtica en twee jaren retorica te volgen. Daarna volgde hij een studie filosofie en artes in Keulen. Hij werd op Sint-Michielsdag (29 september) van het jaar 1632 in Keulen tot priester gewijd. Spoedig werd het voor Kritzraedt mogelijk terug te keren naar zijn eigen geboortestreek. In kasteel Millen werd een jezuïetenstatie gecreëerd. In 1633 ging hij erheen. Op het kasteel Millen was de ambtszetel van de ambtsman van de Gulikse ambten Millen en Born. De komst van de jezuïeten werd ook gestimuleerd door de Sittardse pastoor Reuter, landdeken van het Gulden Landdekanaat Susteren, en de oudste kanunnik van het Sittardse Sint-Petruskapittel.

Eind 1636 besloot men uit veiligheidsoverwegingen de statie te verplaatsen naar de vestingstad Sittard. Hier werd van een calvinistische weduwe Kroeten een woning

gekocht, het huidige Kritzraedthuis. In 1636 kwam hij met twee ordegenoten naar Sittard.

Aan de muurankers is te zien dat het huis in 1620 is gebouwd. Wat direct opvalt, zijn de hardstenen omblokte ramen de hardstenen kruiskozijnen. Er zijn drie steensoorten gebruikt: baksteen, mergel en hardsteen. De mergelbanden die te zien zijn, zijn geen versiering maar waterlijsten. De waterlijsten hebben als functie het regenwater zoveel mogelijk van de gevel af te houden. De benedenverdieping diende als opslagplaats; dit is nog te zien aan de poortbogen aan weerszijden van het gebouw. Het huis werd bij de bouw zodanig ingericht dat de hervormde gemeente van Sittard, die destijds vele leden telde erin een onderkomen kon vinden. De hervormde godsdienstoefening is er evenwel nooit in de praktijk gebracht vanwege de repressie door de hertog van Gulik.

In het huis namen in 1636 de jezuïeten hun intrek, onderleiding van Jacob Kritzraedt van Gangelt die kort na 1649 als eerste de geschiedenis van deze regio heeft geschreven. Naar hem is dit huis genoemd, dat in 1677 de grote stadsbrand doorstond. Hier zetten twee priesters, vergezeld van een broeder, die voor keuken-, tuin- en huiswerk te zorgen had, hun te Millen begonnen taak voort. Naast Kritzraedt werkte pater

Godefridus Henricus Ulner van Düsseldorf. De broeder heette Jacob Sculberger.

Zoals uit de jaarverslagen blijkt, hielden de paters zich voornamelijk bezig met preken, catecheseonderricht, biecht horen en in het algemeen met het assisteren in hulpbehoevende parochies. Bijzondere aandacht ging uit naar het winnen van mensen voor het katholieke geloof en daarbij was men vooral ingenomen met de overstap naar het katholicisme (conversie).

Naast zijn apostolische arbeid wijdde Kritzraedt zich in het klooster in de Plakstraat tevens op zeer verdienstelijke wijze aan een studie van de streekgeschiedenis.

In Sittard schreef hij twee interessante kronieken, die voor het nageslacht bewaard zijn gebleven en die voor de kennis van deze streek nog altijd van grote betekenis zijn.

Het eerste handschrift, dat in het Kritzraedthuis tot stand kwam, is getiteld 'Stadtbuch von Gangelt', dat 348 geschreven bladzijden omvat, waarvan het originele manuscript bewaard wordt in het raadhuis van Gangelt.

Het tweede handschrift van Jacob Kritzraedt telt 358 pagina's en is getiteld 'Chronick der Stadt, Kirspels und Gerichtszwangs Gangelt bis zum

Jahre 1644’.

Verreweg het belangrijkste voor het historisch onderzoek zijn echter de ‘Annales Gangeltenses’, het in het Latijn geschreven werk voor de wetenschap.

Het manuscript van de Annales Gangeltenses, tegenwoordig in het Historisch Archiv der Stadt Köln, Chroniken und Darstellungen N. 302, is na de dood van Kritzraedt nieuwjaarsdag van het jaar 1672 te Keulen overleden op 70-jarige leeftijd, opgenomen in de bibliotheek van het jezuïetencollege te Keulen. Bij de (tijdelijke) opheffing van de orde in 1773 moet het handschrift terecht gekomen zijn in de collectie van Bartholomeus Alfter, die kapelaan was in de Sint-Andreaskerk. Uiteindelijk ging het in 1887 over naar het Stadtarchiv. Het manuscript bestaat uit een papieren katern met 196 pagina’s.

De Jezuietenmissie van Millen en Sittard (1636-1646) / A.M.P.P. Janssen. Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold (2007).

1.

In het jaar 1654 verscheen van de uitgeverij Henricum Krafft een klein boekje met de titel: *'Kurzer gründlicher Bericht und Erfolg dero beyden vorzeiten zwar eignen absonderlichen Herrligkeiten und Herren Millen-Born'*, van de Gangeltse Jezuietenpater Jacob Kritzraedt. Hij werd op 1 mei 1602 in Gangelt geboren als zoon van de toen huidige burgemeester en studeerde in Roermond en Köln. In 1637 kwam hij op aandringen van de Ambtman van Millen als eerste naar Millen en dan naar Sittard voor een missie. Voor zijn vaderland ontvouwde hij een nuttige bezigheid en bood hij de gehele omgeving noodhulp in de zielezorg. Ook bracht hij een groot aantal oorkonden, oorkondeafschriften en dergelijke van de gehele omgeving tezamen, die hij in de omvangrijke *Annales Gangeltensis* en het boekje *Millen-Born* neerschreef. De *Annales Gangeltensis* verschenen niet in druk. Van deze laatste wordt nog een exemplaar bewaard in het pastoorsarchief te Höngen. Het origineel van dit boekje berust in de UB Keulen. In zijn *Millen-Born*-boekje brengt een hoeveelheid waardevolle historisch materiaal, noemenswaardige kleinigheden waarmee hij de geschiedenis van de ouden heerlijkheden in

verband met de gehele geschiedenis van de gehele omgeving met het toekomen van grotere heerschappijen en hertogdommen, op de Romeinse tijd en de voor-Romeinse tijd kort terug te voeren.

Johann Grein / Millen, Achthundertjahrfeier, 1126-1926. Gebr. Tönnies, Düsseldorf, (1926).

2.

Reinoud ging eens op bezoek op het kasteel. Om de sfeer te snuiven, zoals hij het uitdrukte. De bordeauxrode toegangspoort was gesloten. Nergens was er een bel te bekennen. Reinoud klopte eens op de poort. Niemand. Later op de dag probeerde hij het nog eens. De poort stond open. Hij kon zo naar binnen wandelen naar de binnenplaats van Huize Millen. De binnenplaats ademde een rustieke sfeer uit. Zacht zonlicht scheen als strijklicht tegen de muren. Overal de bordeauxrode luikjes en deuren. In het midden van de binnenplaats stond een kar met hout verder was er niemand te zien. Het geheel ademde een doodse stilte uit. Even verderop lag een herdershond aan een ketting die verveeld opkeek. Het woonhuis was opgetrokken uit speklagen een afwisseling van baksteen met mergel. Op de schuren lagen nog de oorspronkelijke pannen. Het

oudere poortpaviljoen, evenals het hoofdgebouw en toren, hadden een leistenen dakbedekking. Langs de muren groeide een nu nog groene wingerd. Opmerkelijk was de lichtblauwe toegangsdeur van het hoofdgebouw. Het leek alsof hij nog in de grondverf stond.

Reinoud keek om zich heen. Hij liep het poortgebouw uit en zocht naar de Tiendschuur. Die evenwel verderop lag. Ook de watermolen was binnen handbereik. Hij liep het dorpje in, de grens over, opzoek naar de Proosdij die hij tegenkwam op de Kirchplatz en de Propsteiweg (Proosdijweg). Een ontzettend grote Limburgse carréhoeve met drie grote rondrondboogpoorten en muurankers met het jaartal 1703. Het geheel in baksteen opgetrokken met hardstenen omlijsting. Dit gebouw domineerde het hele dorpje. Verder alleen wat 19e eeuwse kleine boerderijen met lage rondrondboogpoorten die niet meer in gebruik waren. Om vroeger de hooiwagen binnen te rijden in de schuur was een hoge rondboogpoort nodig anders paste de wagen niet. Gelukkig woonde hij nog wel in een boerderij met een hoge poort. De meeste moderne huizen waren uitgevoerd in een oranjebruine baksteen die zo typisch is voor de jaren 50-60-70 van de vorige eeuw.

Het was het dorpje met de meest westelijke kerk van Duitsland, gelegen in het meest westelijke gedeelte van Duitsland dat gelegen was aan de weg langs Isenbruch naar Susteren. Hij bekeek de meest westelijk gelegen kerk van Duitsland en hij trof een zaalkerkje aan. Deze kerk van Millen is van buiten een allegaartje van bouwmaterialen. De achterzijde bestaat bijna in z'n geheel uit maaskeien wat duidt op een hoge ouderdom van de kerk. Aan de voorzijde is er gebruik gemaakt van breuksteen en baksteen. De apsis uit 1860 is opgetrokken uit mergel. Samengevat is het een uit de kluiten gewassen zaalkerk.

Van binnen valt meteen het stukwerk uit 1637 boven het altaar en het priesterkoor op. De details zijn wit met afgezet met bladgoud er tussenin is een lichte blauwe kleur aangebracht. In de apsis wordt dit herhaald.

Saillant detail is wel dat alle pronk en praal boven het altaar is te zien terwijl verder in de kerk niets noemenswaardigs te zien valt. Hoog boven het altaar zijn twee adellijke wapenschilden van vroegere heersers en/of bewoners van het dorpje plus de symbolen van Maria en Anna aangebracht, zodat het aantal op vier kwam. In de vloer zijn ook de vier evangelisten of de vier elementen terug te vinden als mozaïek in de vorm van: Johannes als